



O'ZBEKISTONDA PROBATSIIYA XIZMATI FAOLIYATINING TASHKILIIY-HUQUQIY ASOSLARI VA XORIJ TAJRIBASI

Abdireymov Maxset Baypolat uli

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi

3-o 'quv kursi kursanti, Toshkent sh.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20439990>

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida probatsiya xizmatining tashkiliy-huquqiy asoslari, 2024-yil 7-avgustda qabul qilingan "Probatsiya to'g'risida"gi O'RQ-938-son Qonun va tegishli normativ-huquqiy hujjatlar kontekstida kompleks tahlil qilinadi. Probatsiya xizmati tizimining tarkibiy tuzilishi, vakolatlari, sub'ektlar tizimi, nazorat shakllari va elektron kuzatuv vositalarining qo'llanilishi ko'rib chiqiladi. Buyuk Britaniya, Qozog'iston va Norvegiya probatsiya tizimlari bilan qiyosiy tahlil o'tkazilib, O'zbekiston uchun qabul qilinishi mumkin bo'lgan ilg'or tajribalar aniqlanadi va qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: probatsiya xizmati, tashkiliy-huquqiy asoslar, O'RQ-938-son Qonun, probatsiya nazorati, elektron braslet, ijtimoiy reintegratsiya, xorij tajribasi, qiyosiy huquqshunoslik, Buyuk Britaniya probatsiya tizimi, Qozog'iston probatsiyasi.

Jinoyatchilikka qarshi kurashning zamonaviy paradigmasi yagona jazolashdan ko'ra kompleks tuzatish va qayta ijtimoiylashtirish konsepsiyasiga tobora ko'proq tayanmoqda. Bu yo'nalishda probatsiya jamoada jazo o'tashni, mahkumlar xulq-atvorini nazorat qilishni va ularni qayta ijtimoiylashtirishni bir vaqtda ta'minlovchi eng samarali mexanizmlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Dunyo mamlakatlari bu institutni rivojlantirishga katta e'tibor qaratmoqda, chunki u ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq xarajatlarni kamaytirish va qayta jinoyat sodir etish darajasini pasaytirishda sezilarli samara bermoqda. O'zbekiston Respublikasi ham ushbu yo'nalishda izchil qadam tashladi. 2018-yilda IIV tarkibida probatsiya bo'linmalari tashkil etilib, dastlabki amaliy tajriba to'plandi. 2021-yilda tasdiqlangan Jamoat xavfsizligi konsepsiyasida xorij tajribasi asosida "Probatsiya to'g'risida"gi maxsus qonun ishlab chiqish vazifasi belgilab qo'yildi. Nihoyat, 2024-yil 7-avgustda O'RQ-938-son "Probatsiya to'g'risida"gi Qonun (keyingi o'rinlarda —

Contact: 99 826 99 56





SCIENTIFIC CONFERENCE OPEN PROCEEDINGS

Global Academic Knowledge Repository

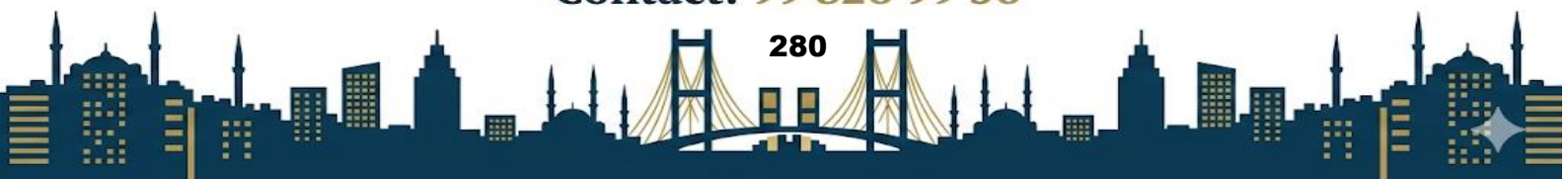


Probatsiya qonuni) qabul qilindi va kuchga kirdi. Ushbu maqolaning maqsadi O'zbekiston Respublikasida probatsiya xizmati faoliyatining tashkiliy-huquqiy asoslarini qonunchilik tahlili orqali o'rganish, Buyuk Britaniya, Qozog'iston va Norvegiya probatsiya tizimlari bilan qiyosiy tahlil o'tkazish hamda xorij tajribasini milliy shart-sharoitlarga moslashtirib qo'llashning ilmiy asosli yo'nalishlarini belgilashdan iborat. O'zbekistonda probatsiya xizmatining shakllanishi bosqichma-bosqich amalga oshirildi. 2018-yilda IIV tarkibida probatsiya bo'linmalari tashkil etilib, dastlab shartli hukm qilingan va jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilingan shaxslar ustidan nazorat amalga oshirildi. Keyingi yillarda faoliyat ko'lami sezilarli darajada kengaydi va 2024-yilga kelib Probatsiya qonunining qabul qilinishi bilan bu jarayon yangi sifat bosqichiga ko'tarildi. Probatsiya qonunining 2-moddasiga ko'ra, probatsiya to'g'risidagi qonunchilik O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Jinoyat kodeksi, Jinoyat-ijroiya kodeksi, Jinoyat-protsessual kodeksi, Probatsiya qonuni hamda boshqa qonun hujjatlaridan iboratdir. Mazkur ko'p qatlamli normativ bazaning mavjudligi probatsiya institutining jinoyat huquqi tizimida mustahkam o'rin egallayotganligidan dalolat beradi. Probatsiya qonunining 3-moddasida asosiy tushuncha aniq belgilangan: probatsiya — muayyan huquqdan mahrum qilish, majburiy jamoat ishlari, axloq tuzatish ishlari, ozodlikni cheklash tarzidagi jazolarning ijro etilishini ta'minlashga, mahkumlarga ijtimoiy-huquqiy va tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishga, shuningdek huquqbuzarliklarning oldini olish hamda ularga barham berishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuidir. Bu ta'rif probatsiyaning ikki asosiy funksiyasini — nazorat va ijtimoiy yordam funksiyalarini — mujassamlashtiradi. Probatsiya qonunining 4–9-moddalarida belgilangan tamoyillar tizimi diqqatga sazovordir: qonuniylik (5-modda), insonparvarlik (6-modda), fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini hurmat qilish (7-modda), tabaqalashtirish va individual yondashish (8-modda), oshkoralik (9-modda). Bu tamoyillar probatsiya xizmati faoliyatining axloqiy va huquqiy yo'nalishini belgilab, xizmat xodimlarining har bir qarorida yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qiladi. Probatsiya qonunining 22-moddasiga ko'ra, probatsiya xizmatining tizimi IIV Jamoat xavfsizligi departamentining respublika probatsiya xizmatidan va tuman (shahar) probatsiya bo'linmalaridan iborat. Bunday ikki pog'onali tizim markaziy muvofiqlashtirish va mahalliy ijro mexanizmlarining samarali birikmasini ta'minlaydi. IIV Jamoat xavfsizligi departamenti Probatsiya xizmati probatsiya sohasida mas'ul organ sifatida belgilangan. Probatsiya qonunining 12-moddasida respublika probatsiya xizmatining vakolatlari batafsil belgilangan. Xizmat:

Contact: 99 826 99 56



muayyan huquqdan mahrum qilish, majburiy jamoat ishlari, axloq tuzatish ishlari va ozodlikni cheklash tariqasidagi jazolarni ijro etishni ta'minlaydi; shartli hukm qilingan shaxslar va muddatidan ilgari shartli ozod qilingan mahkumlarning xulq-atvorini nazorat qiladi; probatsiya nazoratidagi shaxslarga ijtimoiy-huquqiy va tarbiyaviy yordam ko'rsatadi; elektron kuzatuv vositalarini qo'llaydi; probatsiyaga oid axborot tizimini yuritadi. Probatsiya qonunining 13-moddasida belgilangan ko'maklashuvchi sub'ektlar ro'yxati keng va ko'p tarmoqlidir: mehnat organlari; davlat sog'liqni saqlash tizimini boshqarish organlari va sog'liqni saqlash muassasalari; Oila va xotin-qizlar qo'mitasi hamda uning hududiy bo'linmalari; ta'lim sohasidagi respublika ijro etuvchi hokimiyat organlari va ta'lim tashkilotlari; Yoshlar ishlari agentligi. Shu bilan birga mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari (11-modda) ham probatsiyani amalga oshirishga ko'maklashish vakolatiga ega. Bunday keng ko'lamli sub'ektlar tizimi probatsiyaga kompleks, ko'p tarmoqli yondashuvni ta'minlaydi. Probatsiya qonunining muhim yangiligi sifatida probatsiyaga ko'maklashuvchi shaxslarni rag'batlantirish mexanizmining joriy etilishini ko'rsatish mumkin. 2025-yil aprelda qabul qilingan o'zgartishlarga ko'ra, probatsiyani amalga oshirishga ko'maklashgan shaxslar rag'batlantirilishi mumkin. Bu norma fuqarolik jamiyati vakillari va mahalla faollarini probatsiya jarayoniga faolroq jalb etishga yo'naltirilgan. Amaliy ko'rsatkichlarga ko'ra, 2023-yilda 83 763 nafar shaxs probatsiya nazoratida turgan bo'lsa, 2024-yilning dastlabki 9 oyida bu ko'rsatkich 86 226 nafarni tashkil etdi. Bu raqamlar probatsiya nazorati ostidagilarning ko'lami milliy miqyosda beqiyos katta ekanligini va xizmatning ahamiyati yil sayin oshib borayotganini ko'rsatadi. Probatsiya nazoratidagi shaxslarga nisbatan ta'sir choralarining ikki yo'nalishi — rag'batlantirish va intizomiy jazo — o'rtasidagi muvozanat Probatsiya qonunining asosiy g'oyalaridan birini tashkil etadi. 2025-yil avgustda tasdiqlangan probatsiya nazoratini amalga oshirish bo'yicha yo'riqnomada rag'batlantirish choralari sifatida tashakkurnoma yoki faxriy yorliq topshirish, ilgari qo'llanilgan intizomiy jazoni muddatidan oldin bekor qilish, sud tomonidan belgilangan cheklovlarni kamaytirishga taqdim etish belgilangan. Bu ikki yo'nalishli mexanizm shaxsga faqat jazo qo'llash emas, balki ijobiy xulq-atvorni faol rag'batlantirish konsepsiyasiga asoslanadi. Probatsiya nazoratidagi shaxslar bir qator majburiyatlarni bajarishi shart. Ular: sud tomonidan belgilangan taqiqlar va majburiyatlarga rioya etishi; probatsiya xizmati xodimlarining qonuniy talablarini bajarishi; ijtimoiy moslashtirish dasturida va tarbiyaviy tadbirlarda ishtirok etishi; majburiy va profilaktik tibbiy ko'rikdan o'tishi;





shuningdek elektron kuzatuv vositasi (elektron braslet) o'rnatilgan shaxslar uni yechmasligi va butligini ta'minlashi shart. Majburiyatlarga rioya etilmaganlik intizomiy jazo va oxir oqibatda jazoni og'irroq ko'rinishi bilan almashtirish uchun asos bo'la oladi. Elektron kuzatuv vositasining joriy etilishi O'zbekiston probatsiya tizimining muhim innovatsiyasi hisoblanadi. Elektron braslet orqali shaxsning harakat erkinligi ustidan masofadan turib, real vaqt rejimida nazorat o'rnatiladi. Bu vosita bir tomondan shaxsni fizik jihatdan izolatsiya qilmasdan nazorat qilish imkonini bersa, ikkinchi tomondan shaxsning belgilangan hududdan chiqish holatlari va majburiyatlarga rioya etmaslik faktlarini tezda aniqlash imkoniyatini ta'minlaydi. Xalqaro amaliyotda elektron nazorat ozodlikdan mahrum qilishga muqobil eng samarali vositalardan biri ekanligi ilmiy jihatdan isbotlangan. Probatsiyaga oid axborot tizimi ham Probatsiya qonunida alohida tartibga olingan. Axborot tizimi manfaatdor davlat organlari, tashkilotlar va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari o'rtasida probatsiya to'g'risidagi ma'lumotlar almashishini ta'minlaydi. Raqamlashtirish va yagona elektron tizimning yaratilishi probatsiya xizmatining operativligi va idoralararo muvofiqlashtirishning samaradorligini oshirishda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

1. Buyuk Britaniya tajribasi

Buyuk Britaniya probatsiya tizimi dunyodagi eng qadimiy va rivojlangan tizimlardan biri hisoblanadi — u XIX asrning oxirida ixtiyoriy diniy yordam asosida vujudga kelgan. Hozirgi kunda Angliya va Uels probatsiya tizimi Milliy Probatsiya Xizmati (National Probation Service, NPS) asosida ishlaydi. Xususiy sektor va nodavlat tashkilotlarning probatsiya xizmatlariga keng jalb etilishi Buyuk Britaniya tizimining o'ziga xos xususiyatlaridan biridir. Buyuk Britaniya probatsiya tizimida shaxsni tuzatishga qaratilgan individual rejalar (Sentence Plan) alohida ahamiyat kasb etadi. Har bir mahkum uchun uning xavf-xatar darajasi, kriminogen ehtiyojlari va ijtimoiy kuchli tomonlari tahlili asosida maxsus reja tuziladi. Ushbu yondashuv OASys (Offender Assessment System) — mahkumlarni baholashning standartlashtirilgan tizimi — orqali amalga oshiriladi. OASys tizimi probatsiya xodimiga shaxsning qayta jinoyat sodir etish xavfini ob'ektiv baholash va unga mos nazorat darajasini belgilash imkonini beradi. Bu yondashuv har bir probatsiya nazoratidagi shaxsga resurslarni mutanosib tarzda yo'naltirish samaradorligini oshiradi.





2. Qozog'iston tajribasi

Qozog'iston Respublikasida 2016-yil 30-dekabrda "Probatsiya to'g'risida"gi maxsus qonun qabul qilindi. Qozog'iston tajribasi O'zbekiston uchun ayniqsa ahamiyatli, chunki ikkala davlat ham sobiq sovet huquqiy tizimidan kelib chiqqan va o'xshash ijtimoiy-huquqiy sharoitlarda islohotlarni amalga oshirmoqda. Qozog'iston qonuniga ko'ra, probatsiya to'rt turga bo'linadi: sud chiqarilgungacha bo'lgan probatsiya, jazo tayinlash chog'idagi probatsiya, jazoni o'tash vaqtidagi probatsiya va ozod qilingandan keyingi probatsiya. Bu klassifikatsiya mahkumning jinoyat-huquqiy jarayonning barcha bosqichlarida qo'llab-quvvatlanishini ta'minlaydi. Qozog'iston probatsiya xizmati jazoni ijro etish (penitensiar) tizimining tarkibiy bo'lagi sifatida faoliyat yuritadi. Bu institutsional jihati O'zbekistondan farq qiladi — O'zbekistonda probatsiya xizmati IIV Jamoat xavfsizligi departamenti tarkibida joylashgan. Qozog'iston tajribasida ko'maklashuvchi sub'ektlar tizimi ham keng: bandlik organlari, sog'liqni saqlash muassasalari, ta'lim organlari va nodavlat tashkilotlar birgalikda ishtirok etadi. Qozog'istonda probatsiya bilan bog'liq shaxslar tomonidan qayta jinoyat sodir etishning kamayishi statistik jihatdan qayd etilgan — bu esa O'zbekiston uchun ham bunday tizimni rivojlantirishning maqsadga muvofiqligi isbotidir.

3. Norvegiya tajribasi

Norvegiya probatsiya tizimi (Kriminalomsorgen) Skandinaviya modeli sifatida jahon huquqshunosligida alohida e'tiborga loyiq. Norvegiyada probatsiya xizmati Adliya vazirligi tizimida faoliyat yuritadi. Mamlakat probatsiya yondashuvida restorative justice (tiklash odilligi) tamoyillari keng qo'llaniladi — ya'ni jazolashdan ko'ra zararni qoplash, jabrlanuvchi bilan yarashish va jamoatchilik bilan muloqot g'oyasi ustuvordir. Norvegiyada qayta jinoyat sodir etish darajasi Yevropa davlatlari orasida eng past ko'rsatkichlardan birida — taxminan 20 foiz atrofida — saqlanmoqda, bu esa tizimning yuqori samaradorligini yaqqol tasdiqlaydi. Norvegiya tizimida probatsiya mutaxassislarining kasb darajasi alohida ahamiyatga ega: ular qoida tariqasida ijtimoiy ish, psixologiya yoki huquq bo'yicha oliy ma'lumotga ega bo'ladi. Ish jarayonida doimiy malaka oshirish va superviziya (nazorat ostida kasbiy o'sish) keng qo'llaniladi. Probatsiya xodimining kasb mahorati nazoratning sifatini, ijtimoiy yordam samaradorligini va qayta ijtimoiylashtirishdagi muvaffaqiyatni bevosita belgilaydi.





4. Qiyosiy tahlil xulosalari

Tahlil qilingan uch davlat tajribasini O'zbekiston bilan qiyoslashdagi asosiy o'xshashliklar: barcha tizimlarda ko'p tarmoqli sub'ektlar hamkorligi, nazorat va ijtimoiy yordam funksiyalarining uyg'unligi hamda qayta jinoyat sodir etishni kamaytirish maqsadi umumiy yo'nalish sifatida qabul qilingan. Asosiy farqlar: probatsiya xizmatining institutsional joylashuvi (IIV vs Adliya vazirligi vs Penitensiar tizim), xodimlar malakasiga qo'yiladigan talablar, riskni baholash tizimlarining rivojlanish darajasi va nodavlat sektorning jalb etilish ko'lami bo'yicha sezilarli tafovutlar mavjud. O'zbekiston uchun Qozog'iston modeli eng moslashuvchanligi bilan ajralib tursa, Buyuk Britaniyaning standartlashtirilgan baholash tizimi va Norvegiyaning kasbiy tayyorgarlik standartlari ham tatbiq etilishga loyiq tajribadir.

O'zbekistonda probatsiya xizmati faoliyatini tahlil qilish bir qator tizimli muammolarni ko'rsatmoqda. Birinchi muammo — probatsiya xodimlarining ortiqcha yuklamasi. 2024-yilning dastlabki 9 oyida 86 226 nafar shaxs probatsiya nazoratida bo'lgan. Respublika bo'yicha tuman (shahar) probatsiya bo'linmalari xodimlari soni bu hajmdagi yuklamaga nisbatan yetarli emas. Bunday holatda tabaqalashtirish va individual yondashish tamoyilini (Probatsiya qonunining 8-moddasi) amalda to'liq ta'minlash qiyin. Ikkinchi muammo — probatsiya xodimlarining kasb tayyorgarligi standartlarining qonuniy darajada mustahkamlanmaganligi. Buyuk Britaniya va Norvegiyadan farqli o'laroq, O'zbekistonda probatsiya xodimlari uchun ijtimoiy ish yoki psixologiya bo'yicha oliy ma'lumot talabi Probatsiya qonunida belgilanmagan. Bu esa xizmat sifatining sub'ektiv omillarga bog'liq bo'lishiga sabab bo'ladi. Uchinchi muammo — standartlashtirilgan riskni baholash tizimining yo'qligi. Probatsiya qonunining 8-moddasida tabaqalashtirish va individual yondashish prinsipi belgilangan bo'lsa-da, uning amaliy tatbiq etilishi uchun Qozog'iston yoki Buyuk Britaniyada mavjud kabi standartlashtirilgan metodika O'zbekistonda hali shakllanmagan. Bu holat probatsiya xodimiga ortiqcha sub'ektiv qaror qabul qilish yuki yuklanishiga olib keladi. To'rtinchi muammo — 2024-yil Senat muhokamalarida qayd etilganidek, probatsiya xodimlarining ba'zi vakolatlari cheklangan bo'lgan: nazorat ostidagi shaxs huquqbuzarlik sodir etsa, probatsiya xodimi bayonnoma tuzish uchun uni profilaktika inspektori huzuriga olib borishi kerak edi. Bu holat vaqt yo'qotishiga va ish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda edi. 2024-yil oxirida qonunga





SCIENTIFIC CONFERENCE OPEN PROCEEDINGS

Global Academic Knowledge Repository



o'zgartirish kiritilishi bilan probatsiya bo'linmalari xodimlariga ma'muriy bayonnoma tuzish vakolati berildi. Ushbu muammolarni bartaraf etish maqsadida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi. Birinchidan, probatsiya xodimlarining yuklama me'yorini qonuniy darajada belgilash zarur — har bir xodimga nazorat ostidagi shaxslar sonining yuqori chegarasi aniqlanishi lozim. Ikkinchidan, probatsiya xizmati uchun malaka standarti ishlab chiqilishi va xodimlar ijtimoiy ish, psixologiya yoki huquqshunoslik bo'yicha oliy ma'lumotga ega bo'lishi talabi Probatsiya qonuniga kiritilishi tavsiya etiladi. Uchinchidan, Qozog'iston va Buyuk Britaniya tajribasi asosida standartlashtirilgan riskni baholash metodikasini probatsiya amaliyotiga joriy etish zarur. To'rtinchidan, Probatsiya qonuniga nodavlat tashkilotlar va jamoatchilik vakillari probatsiyaga ko'maklashuvchi sub'ektlar sifatidagi ishtirokini kengaytiruvchi qo'shimcha normalar kiritish tavsiya etiladi. Beshinchidan, Norvegiya tajribasidan ilhomlanib, probatsiya doirasida restorative justice elementlarini — jabrlanuvchi va jinoyatchi o'rtasidagi mediatsiya dasturlarini — qonuniy asosda joriy etish ko'rib chiqilishi lozim.

O'zbekistonda probatsiya xizmatining tashkiliy-huquqiy asoslari 2024-yilgi Probatsiya qonuni qabul qilinishi bilan yangi sifat bosqichiga ko'tarildi. Qonun probatsiya xizmati tizimini, vakolatlarini, tamoyillarini, sub'ektlar doirasini va nazorat mexanizmlarini tartibga soluvchi to'laqonli huquqiy baza yaratdi. Probatsiya nazoratidagi shaxslar sonining 86 000 nafardan oshib ketgani ushbu institutning milliy miqyosdagi ulkan ahamiyatini tasdiqlaydi. Buyuk Britaniya, Qozog'iston va Norvegiya bilan qiyosiy tahlil O'zbekiston probatsiya tizimida bir qator kuchli tomonlar mavjudligini ko'rsatdi: ko'p tarmoqli sub'ektlar hamkorligi, elektron kuzatuv vositalarining joriy etilishi, rag'batlantirish va intizomiy jazo choralarining muvozanati. Biroq standartlashtirilgan riskni baholash tizimining yo'qligi, xodimlar malakasiga qo'yiladigan talablarning belgilanmaganligi va yuklamaning ortiqchaligi davom ettirilishi zarur bo'lgan islohotlar yo'nalishlarini belgilaydi. Xorij tajribasini tanqidiy tarzda o'zlashtirish va milliy huquqiy an'analar, ijtimoiy-madaniy xususiyatlar hamda iqtisodiy imkoniyatlar bilan uyg'unlashtirgan holda qo'llash O'zbekiston probatsiya tizimini yanada samarali qilish va qayta jinoyat sodir etish darajasini pasaytirishga muhim hissa qo'shishi muqarrar. Bu esa o'z navbatida O'zbekiston Respublikasining qonunchilikka asoslangan huquqiy davlat qurishga qaratilgan umumiy strategik maqsadlariga xizmat qiladi.

Contact: 99 826 99 56





REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan, so'nggi o'zgartirishlar bilan). — <https://lex.uz/acts/35869>
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi (1994-yil 22-sentabrda qabul qilingan, o'zgartirishlar bilan). 75-modda. "Kasallik yoki mehnat qobiliyatini yo'qotish oqibatida jazodan ozod qilish". — <https://lex.uz/docs/-111453>
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi (1997-yil 25-aprelda qabul qilingan, o'zgartirishlar bilan). 165-modda. "Kasallik tufayli yoki mehnat qobiliyatini yo'qotganlik oqibatida jazodan ozod qilishga taqdim etish tartibi". — <https://lex.uz/docs/-163629>
4. "Probatsiya to'g'risida" O'zbekiston Respublikasining Qonuni. O'RQ-938-son, 07.08.2024-y. — <https://lex.uz/uz/docs/-7050441>
5. O'zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni. — <https://lex.uz/docs/3260337>
6. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (1966-yil 16-dekabr, BMT). O'zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilingan.
7. BMT ning mahkumlar bilan muomala qilish bo'yicha minimal standart qoidalari (Nelson Mandela qoidalari, 2015-yil). — BMT hujjati A/RES/70/175.
8. Tursunov B.T. Huquqbuzarlik profilaktikasining nazariy asoslari. — Toshkent: TDYUI, 2021.
9. Xoliqov A.A. Probatsiya xizmati: vakolat va amaliyot. // Huquq va jamiyat jurnali. — 2023. — №2.
10. Umarov D.N. Jazodan ozod qilishning huquqiy mexanizmlari: nazariy va amaliy tahlil. // O'zbekiston Respublikasi Huquqiy tadqiqotlar jurnali. — 2024. — №1.
11. Rahimov S.R. Mahkumlarni ijtimoiy moslashtirish: probatsiya tizimining roli. — Toshkent: IIV Akademiyasi, 2022.

